

DOM IN SVET

LETNIK 40

V LJUBLJANI, 1. JANUARJA 1927

ŠTEVILKA 1

I. Vurnik: Spomenik padlih v Trbovljah

Štiridesetletnica

France Koblar

Dom in svet ob svoji štiridesetletnici ne vidi ob sebi nikogar izmed njih, ki so mu stali ob zibeli, zakaj že drugi rod v tej hiši se razhaja, puščajoč na domačih gredicah prvo cvetje in zrele sadove svojega dela. Oblike duha se izpreminjajo hitreje in brezobzirneje, kakor se starajo leta v našem življenju. Nova družina dorašča danes, manj številna kot marsikatera pred njo, oblagodarjena in obtežena ne-le z dediščino štiridesetih let, marveč odgovorna sedanjosti in tudi preteklim dobam daleč za seboj — zakaj je Dom in svet katoliška umetnostna revija. Za nami je razvoj,

ki nas neizprosno sili, da mislimo o sebi in se očitno sodimo, dokler je čas. Tisto življenje, ki ga nam je pred štiridesetimi leti iz svoje dobrote in za lepoto vnete duše dal naš ustanovitelj Frančišek Lampe, se je po veselem mladostnem učenju, po moči svojih lepih časov, po prvih bojnih uspehih — zresnilo in se je ob težavah današnjih dni stisnilo v krčevito vprašanje: Biti ali ne biti? To je štiridesetletni jubilej, brez slavnostnih misli, odgovorimo: Smo ali nismo?

Kako je z nami? Ali se morda res ni sredi naše poti nekaj premaknilo in zavozlalo, da zdaj ne moremo ne na desno ne na levo, da nas doma ne ljubijo, kot da se izneverjamo in nas ne priznavajo drugod, ker nočemo biti njihovi — vse delo samo na zunanjo lepa zablada in zadrega? Še vedno se oglašajo staro vprašanje: o kruhu in lepoti; še vedno ga spremlja drugo očitje: o utilitarni in čisti umetnosti. Kje smo? Resnično, nobena stopinja ni bila za Dom in svet na zunanjo tako težka kot prehod v umetnostni list. Ljudstvo živi v tradicijah in mimo njih ne smeš, če nočeš žrtvovati dobrega imena. Zato ne potihnejo očitki, da smo zgrešili staro dobro umetnost, zavrgli lepoto jasnih in čistih oblik in pozabili na koristne in večnoveljavne vzore. In prav tako se od drugod sliši sodba, da bi bilo naše delo, ki očitno kaže svoje posebne težnje, opravičljivo samo v vzgoji za ljudstvo, zakaj visoko nad vsako smerjo se šele boči svoboden dom neomejenega umetniškega stremljenja, ustvarjanje iz človeške svobodnosti. Dom in svet kljub temu noče biti nič drugega kot živ organizem naše narodne kulture in kot katoliška umetnostna revija ves cel in poln.

Priznavamo brez sramu pa tudi brez očitkov, da v naši preteklosti ni bilo vedno vse prav in da je bila pri nas ljubezen do jezika samega dolgo močnejša kot ljubezen do lepote. Naši stari delavci, ki so nam s srcem in z duhom izoblikovali jezik in izorali mnogotere brazde narodnega napredka, so se lepote, ki so jo oznanjali posvetni duhovi, dolgo branili kot nevarne sestre resnici. Dom in svet

je bil šele tisti prvi skromni pa pristržni poudarek lepote, nasprotujoč suhemu duhu, ki postavlja samo zakone in zapovedi. V tej majhni koreniki pa je bilo skrito čudo življenja: pognala je svoje žile v domačo prst in se vzpela v drevo. Naravno in nujno je šla ta rast do tja, kjer se je to bitje zavedelo svojih posebnih pravic in je začutilo, da je lepota velika skrivnost življenja. »Svobodno naj se tedaj razgibljejo sile, in radostno! Po resnico pojdemo k mnogoterim ugankam umetnosti in življenja in nič drugega nečemo od nje, kakor da je resnična. Lepoto bomo iskali, kjerkoli jo zaslutimo v kateri izmed premnogih njenih oblik: ne drznemo si predpisovati, da bodi taka ali drugačna, a da je vsa lepa, to hočemo od nje« — je zapisal Dom in svet po tridesetih letih v spomin svojemu ustanovitelju. Vse naše delo naj poteka iz ljubezni do življenja, kakor ga nam je dal Bog, da ga razrešimo. Iz ljubezni do slovenske duše, kakor je izrasla iz preteklosti in hrepeni za svojo vrednejšo prihodnostjo, hočemo vse svoje moči posvetiti njeni rasti, da bo resnična, lepa in dobra, ker verjamemo v življenjsko celotnost in polnost katoliškega principa, ki je to dušo najbolj izrazito ohranil. Naša narodnost se nujno opira na tradicijo kot bogato zakladnico slovenskega duha in mora s sedanjim delom etično poplemenitena segati v bratstvo vsega človeštva. Zato ni mogoče razumeti, čemu se sedanji rod tako idealno oklepa svojega jezika, ako bi priznaval tvorno moč slovenskega duha samo v podrejene in dnevno koristne namene. Narodova kultura je celota. Kdor se je dotakne, jo mora sprejeti čisto in gojiti brez pridržka in omejitve, ne more v umetnosti iskati niti služabnice, niti tovarišice, marveč mu mora biti studenec iz živega dna. Tak mora biti naš Dom.

Nasproti trditvam o našem koristnostnem kulturnem poslanstvu poudarjamo mi svojo kulturno in življenjsko celotnost. Priznavamo skupnost velikega svetišča lepote, vzvišene nad časom in ljudmi, ne priznavamo pa, da bi bila lepota, ki ji hočemo služiti mi, drugačna in manj popolna, zlasti pa ne priznavamo, da bi jo bile v našem narodu ustvarjale dosledno le katolištvu nasprotne sile. Kakor spoštujemo vsako svobodno duhovno stremljenje, tako zavračamo nepravilno in sovražno naziranje, da bi bile svetle dobe našega narodnega življenja svo-

bodomiselno-protikatoliške in da bi bilo vse, kar je temnega in neplodnega, izraz katoliškega dogmatizma. Vse, kar je vzraslo iz nas in kar živi, je sad skritih sil, ki potekajo iz globin naše krščanske kulture; brez nje ni osnovnih črt slovenskega duha. So tudi sadovi nekatoliškega dela pri nas, zaman pa bi iskali tiste materialistično svobodomiselne sile, ki bi bila kdaj gradila slovenstvo. Prav zato še posebej nasproti sedanjemu političnemu materializmu, ki mu neposredno služi marsikak slovenski delavec, postavljamo svoj idealizem za čistost slovenskega duha. Ta slovenska duša, iz davnine se boreča in opirajoča se na katolištvo, je v bratstvu vsega sveta preprosto lepa in svetla in poveličanja vredna. Ne gre za to, da nam oblike dnevnih in osebnih bojov kažejo marsikaj nekrščanskega na vseh straneh, gre za vsebino, ki se je ustalila v nas in nas hrani. In tako se nam tudi sam po sebi odpre odgovor o našem razmerju do vseh slovenskih ustvarjajočih duhov. V njih gledamo odsev večne svetlobe in zmago nad vsem, kar je v času slabega in nevrednega, ker vse ustvarjanje se trga od zunanjih vezi, ki jih je utrdil čas, preureja našo notranjost in se vrača h globljemu umevanju človeških skrivnosti. Preko te dvojnosti v človeški naravi pelje tudi naša pot. Verski temelji nam niso okorel obrazec za borno duhovno življenje, nad njimi se pne visok most iz sedanjosti v večnost. Preko njega gremo: nad to strmino jih mnogo premišlja, in če ne bi bilo nad njo težkih in trdih vprašanj, bi tudi Doma in sveta ne bilo treba. Ne izdelana filozofska zgradba, niti ne dnevni program, ne služba tej ali oni obliki nas ne opravičuje, naše notranje življenje nam narekuje našo smer. In samo za temelje gre! Na teh temeljih bomo s čisto in resno službo reševali zagonetnost lepote v našem življenju. Res se vtika na pot polno vprašanj, ki naj jim odgovorimo, da se tudi na zunanji opravičimo: — čeprav je važno samo delo, se vendar tudi odgovorov na ta vprašanja ne bomo branili.

Izven teh temeljev so težave, ki jih preživlja ves današnji čas, ko sanja o novem človeku, ki se vzdigne iz sedanjih razvalin. Naš izobraženec je padel globoko pod čas: duha in podobo novega slovenskega človeka po svoje oblikovati, je tudi naša naloga. Voditi ga hočemo do novih živih vrelcev. Če je v nas resničen ta klic, je dobro, zjas-

nilo se nam bo in naša beseda bo odkrito-srčna, naše življenje bo močno — a težko. Tedaj bomo res svoji. In kdor je resnično z nami, bo ljubil našo lepoto tudi sedaj, ko se izmučena bori s časom in ne prinaša velikih in otipljivih podob; šel bo za njo tudi tedaj, ko se kaže samo v lučah, s katerimi iščejo rudarji pot do novih skrivnostnih hramov.

Smo ali nismo! Biti ali ne biti?

Naprej in navzgor! Ostra je še pot in samotna. Komur je do nje, naj pozabi nase in naj bo vesel svojega poklica. Tudi s teh razgrizenih ustnic se bo zopet odtrgala odrešilna beseda, tako preprosta, kot da jo je spregovoril otrok in tako modra, kot da jo je desetletja tehtal prerok. Tedaj ne bodo zaman sedanji dnevi.

To je usoda Lampetove ljudske knjige. Ker se je v svoji skromnosti ponižala pod svoj čas, da je moglo vzkaliti njeno življenje, je bila blagoslovljena. Njena prvotna rast je šla v širino in živi v vsaki slovenski vasi, njen vrh pa je vzkipek proti solncu.

Ne bojmo se zanj!

Zlasti ne tehtajmo, ali se naše žrtve — izplačajo.

Tam za goro

Matija Malešič

Človeku, ki je pretaval v letih groze čuda božjega sveta — ravnine, nepregledne, gorovja, gričevja, reke, mesta zvenceh imen;

človeku, ki je bil kričal v dneh samote v gozdove domače besede, da so mu vračale odmeve;

človeku, ki trosi po vas, zeleni holmi, svoje srčne misli, vozi vlak prehitro. Prehitro vozi, ko hiti tja za goro, v kotiček, ki ga še ni videlo oko.

Počasneje, vlak! Glej, porazgovoril bi se človek z belimi domovi, pokramljal bi z rožami po oknih. Premislil in preudaril bi svoje tihe srčne misli... Vidiš, tam zagrinjalo! Sivo, brezbarvno? Ne, ne! Vse rožnato! Saj to so svetle sanje srca! Pred zagrinjalom: Mladost, študentske pesmi, donebesno hrepenenje, leta gladu, leta grozote. Za zagrinjalom:

Človek si v samotni in turobnih urah tke zagrinjalo, vse pisano, iz samih dehtečih rož. In za zagrinjalom: tam daleč, tam za

gorami, tam so svetle sanje, tam pojo škranjčki. Tam je pester, prelep vrt. In na zeleni vejici: Toplo, mehko gnezdece...

Počasneje, počasneje, vlak!

Čemu ti je tesno pri srcu, mladi sodnik? Ali se bojiš svojih lepih misli? Čemu te je strah, ko se pelješ svojim svetlim sanjam naproti?

I.

Slike, vse pestre, vse zgovorne plešejo pred očmi in rijejo po možganih:

Poštni voz priropoče izza vogla. Kot bi odrezal, utihne med kopico gospodov pred pošto beseda, vsi pogledajo na voz, na mršavo kljuse, na voznika, name. Gledajo me, gledajo, gledajo, neprikrito pričakovanje govori iz molka in pogledov. Kdo jim je povedal, da pridem s tem vlakom? Odkod tolika čast mlademu sodniku? Čemu tak sprejem? Kri mi sili v glavo. Skoro nehote dvigam roko h klobuku. Nikogar ne poznam, nobenega še nisem videl v življenju, pa bi se ne zmotil: tisti z omalovaževalnim pogledom je moj novi predstojnik. Tisti tam so z glavarstva: tisti so z davkarije...

»Kaj ste, če smem vprašati?« me zmoti voznik.

Prav, da si me vprašal, voznik. Ne dvignem klobuka. Glej, saj pričakovanje in molk ne velja meni. In niso prišli k mojemu sprejemu, ne vedo, kdo sem.

»Potnik? Katere tvrdke?« Voznik hoče po vsej sili vedeti, koga je pripeljal s postaje.

Odkod vaš hipni molk, gospodje? Odkod, čemu to veliko in nestrpno pričakovanje?

Razhajajo se gospodje izpred pošte. Počasi odhajajo, vsi so zaverovani v časopise. Stavim, da je tisti, ki je obstal in požira podlistek, učitelj; vem, da je tisti, ki mu zastaja noga ob političnih vesteh, z glavarstva; spregledam tebe, ki bereš uvodnik; mislim si, kdo si, ki brskaš po oglasih.

To je vaše veliko pričakovanje, gospodje? Dan na dan? —

Potnik nisem! Ne, potnik menda nisem! Potnik bi stopil v trgovino, ne bi zamišljeno postopal po mestu, ne bi obstal pred sodiščem in ga motril z vseh strani.

Čemu siliš vame, krčmar? Saj izveš! Kmalu! Premeten si! Saj ti ne utečem! Čemu moram že sedaj pri belem dnevu napisati v knjigo svoje ime in poklic — poklic, poklic! Toliko pošten je moj obraz, da niso dosedaj še nikjer sumili v meni tatu ali goljufa.